
ИСТОРИЈА – ЈЕЗИК – ГЕОПОЛИТИКА

Сажетак

Аутор у чланку указује на инструментализацију српског језика у геополитичке сврхе на српском етнојезичком простору бивше југословенске државе. Најпре од стране Хрвата, који су преузели српски народни језик и прогласили га за хрватски књижевни језик (19. век), што ће по истом моделу у титоистичком периоду учинити муслимани (од 1993. Бошњаци) и Црногорци у време разбијања и распада друге Југославије. Поред историјског метода, аутор је користио анализу садржаја, као и метод синтезе. Циљ овог рада је да се укаже како се присвајањем српског језика и његовим преименовањем од стране Хрвата, Бошњака, а затим Црногораца, створила нова геополитичка позиција, која је за Србе и Србију (РСК, БиХ - РС и Црну Гору – српске земље) најсличнија оној из времена Берлинског конгреса (1878) и аустроугарске окупације БиХ, а затим и њене анексије (1908), за коју је Јован Цвијић рекао да је Србија „опкољена“ земља, а Срби „ухапшен“ народ.

Кључне речи: историја, српски језик, хрватски језик, Илирски покрет, идеје југословенства: хрватска и српска, Бечки књижевни договор

(1850), „српскохрватски“ језик, хрватска идеја о „троименом народу“, Новосадски књижевни договор (1954), „хрватски“ језик „босански“ језик, „црногорски“ језик

Основу за овај рад чине ауторови претходни чланци и монографије из ове области: „Филологија и геополитика“, Политичка ревија 04/2018, као и поглавље под истим насловом у књизи *Српско питање данас* из 2008. године, те књига *Политичка мисао србистике*, поглавље „Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства“, из 2010. године. Ова тематика, међутим, присутна је и у другим радовима аутора, с обзиром да је геополитичка инструментализација српског језика у циљу конституисања нових нација и држава на српском историјско-језичком простору, једна од његових стратешких тема.

Стога ће овај чланак, поред окоснице садржане у претходним радовима, бити иновираним неким чињеницама и процесима историјског карактера, као и савременим чињеницама из домена лингвистичког садржаја.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

У нашој јавности влада мишљење да је *Начертаније* Илије Гарашанина из 1844. године, први писани српски национални програм. Ово мишљење је погрешно, јер је наша историографија (Ј. Радонић, Н. Радојчић, С. Новаковић, - да поменемо само неке) одавно утврдила да је гроф Ђорђе Бранковић (1645-1711), несудјени деспот Илирика, аутор првог политичког списа на српском језику. У њему је изложена идеја о стварању Илирске Краљевине, посебне државе српског народа, смештене између Аустрије и Турске, која би се ослањала на традиције средњовековне Србије. Бранковићеве *Славеносербске Хронике* (недовршени спис у 5 томова са преко 2000 страна) представљале су својеврсно упутство српским народним и духовним вођама у тражењу верске и националне аутономије. Бранковић је био

на становишту да је поред црквене аутономије, потребна и засебна територија са световним старешином који би био под врховном царевом влашћу. Посебно је истицао потребу очувања православне вере, страхујући да Срби изгубивши веру, остану без свог националног идентитета.

Неподељено је мишљење историчара који су се бавили делом и злосрећном судбином српског деспота, да је Ђорђе Бранковић целом српском народу дао први политички програм у борби за аутономију и очување вере, а тиме и националне посебности (Новаковић 1872, 192). Чедомир Попов пише: „На самом почетку тежњи и замисли о обнови српске државе стоје знамените *Славеносербске хронике* несудећег деспота, несрећног грофа Ђорђа Бранковића. У пет књига тих волуминозних *Хроника* саопштена је не сасвим артикулисана и национално дефинисана идеја о стварању `самосталне српске државе насупрот тадашњим аустријским тежњама`. А то се збило у току и непосредно после Великог бечког рата 1683-1699. и Велике сеобе Срба“ (Попов 2007, 29). Више фантастичан него реалан, овај план остао је без директних последица, што је био случај и са Српским националним програмом патријарха Арсенија IV Шакабенте из 1736/37, који је предвиђао стварање српске државе у вазалном односу према Аустрији“ (Гавриловић 1991, 39-48).

Професор Петар Милосављевић овако слика лик и дело ове значајне српске историјске личности: „Гроф Ђорђе Бранковић (1645-1711) био је, уз патријарха Арсеније Трећег Чарнојевића, најзначајнија личност српске историје на крају 17. и на почетку 18. века. Поред тога што је аутор *Славеносербских хроника*, једног од првих и најважнијих српских историографских дела, Бранковићев дипломатски и политички рад и програм обнове српске државе имају трајни значај за развој српске идеје. А идеја му је била, да се, под заштитом Аустрије, обнови држава српског народа као брана према турским освајањима Европе. Себе је, као потомка династије Бранковић, сматрао наследним деспотом те обновљене државе што су му, изгласавањем, признали и српски прваци његовог времена. А и сам аустријски цар му је доделом титуле, прво барона па грофа, наговестио пут ка

могућем кнежевству. О овој крупној личности објавио је Јован Радоњић 1911. докторску дисертацију „Гроф Ђорђе Бранковић и његово дело“, једну од најбољих историјских монографија. Краћу верзију својих истраживања о истој личности Радоњић је објавио 1929. под насловом *Деспот Илирика*.

Бранковић је свој пројекат стварања српске државе изложио у Мемоару аустријском цару 1688. године. Важно је знати да Бранковићев пројекат Илирске државе није укључивао Хрвате. Иако му је поводом Мемоара цар доделио титулу грофа и обећао му помоћ у борби против Турака, Бранковићев пројекат није прихваћен. Напротив, он је на превару ухваћен и стављен у доживотно заточеништво, без суда и осуде, у Хебу у Чешкој, где је умро 1711. године... А што се пројекта државе Илирије тиче, такође, треба знати да је Бранковић 1691. године одустао од илирског имена.

Аустрија је убрзо добила један други и другачији пројекат који би се могао сматрати реакцијом на Бранковићев Мемоар. Сачинио га је Павле Ритер Витезовић, похрваћени Немац, и објавио га као књигу 1700. године под називом *Croatia rediviva* (Оживјела Хрватска). Ритер Витезовић је у овом спису који је писао за потребе Бечког двора, као пројекат за ослобођење балканских простора од турске власти, доказивао да на простору Балканског полуострва од Јадранског до Црног мора живи један народ, народ хрватски, који говори једним језиком, језиком хрватским. Његов великохрватски пројекат предвиђао је стварање велике Хрватске састављене од Беле Хрватске (Словенија, Хрватска, Славонија, Истра, Далмација) и Црвене Хрватске (Босна, Херцеговина, Србија, Македонија, Бугарска). Таква Хрватска, разуме се, никада није постојала па није ни могла да буде оживљена. Али је идеја искрсла. И настављена, најпре илирским покретом, век и по после Витезовића. Хрватска идеја у овој књизи имала је функцију да неутралише удео српског фактора на Балкану“ (Милосављевић 2020, 130).

Превођење Хрвата у српски језик не почиње, међутим, са илирским покретом. То је завршна фаза, фаза прихватања српског

језика за хрватски. Још крајем 16. века и почетком 17. века „превођење“ Хрвата у српски језик иницирала је Конгрегација за пропаганду вере у Риму (...). У архиву Конгрегације за пропаганду вере у Риму чува се меморандум о преводу Новог завета на словенски језик, у коме се, поред осталог, каже да Срби имају дијалект од свих Јужних Словена најбољи“ (Борак 1998, 86). За превод Новог завјета одређен је Бартол Кашић, који је најбоље знао „илирски језик“. Кашић је 1604. године написао прву „илирску граматику“, *Institutionum linguae illiricae libri duo*. За ту Кашићеву граматику Ватрослав Јагић ће 1884. године рећи: „То је грамика народног српског језика, средњег између штокавизма и чакавизма... Већ 1636. године у Загребу прихватају тај језик, који су назвали најприје илирски, а затим и хрватски. Али у суштини то није ништа друго него српски народни језик“ (Јагић 1884/1885). Људевит Гај је са илирским покретом био, дакле, само завршна карика у реализацији идеје римске Конгрегације за провођење вјере.

Као што су дела грофа Бранковића и Арсенија III пресудно допринела очувању права српског народа у Хабзбуршкој монархији, где је започињао њихов духовни преображај, тако су и политички захтеви Темишварског сабора (1790), и нарочито политичке замисли Саве Текелије, а затим и Рајићева *Историја* (1794), постали духовно извориште српске револуције 1804. године. Текелија је свој програм-визију српске државе, наговештену на Темишварском сабору, посебно изложио у свом писму Наполеону 1804. године. „И Бранковићеве *Хронике* и списи Саве Текелије и други писани извори сведоче да су Срби имали своју националну стратегију за обнављање српске државе. Српски национални и духовни препород, који почиње са Бранковићем, а чији врхунци су Доситеј и Вук, одвијао се по истом основном програму: успостављање континуитета са старом српском државном традицијом, духовна интеграција српског народа и остварење крајњег циља: уједињење свих српских земаља када тај циљ постане остварљив. Српски национални програм који је почео да се оживотворује на почетку 19. века био је главна српска оријентација све до Првог светског рата.

1. АУСТРО-ХРВАТСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОЈЕКАТ ИЛИРСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА

Нигде географија није извршила тако одлучујући утицај на политичке идеје и државну политику, као што је то случај са Хрватском. Географски чинилац је овде поистовећен са државним разлогом. Отуда је „геополитика хрватски нагон више него код других јужнословенских народа“ (Кнежевић 1997, 232-233). Парадокс хрватске геополитике садржан је у тежњи Хрвата да се политички вежу за запад, а да се истовремено територијално прошире на исток.

Илирски покрет настао 1835, појавио се са ставом да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари један народ – Илири, који говори једним – илирским језиком. Хрватски илирци, на челу са Људевитом Гајем, су једноставно одбацили свој хрватски-кајкавски језик и преузели Вуков српски народни језик и прогласили га за илирски, а од 1843, када је Аустрија забранила илирски, он „постаје“ хрватски књижевни језик. Међу Србима овај покрет није имао много присталица.¹ Срби су одмах видели његову антисрпску геополитичку конотацију. Преузимањем српског језика Хрвати долазе у нераскидиву везу са Србима. За овакав феномен, и преседан да један народ одбаци сопствени и узме језик другог народа, пресудни су били не културни него геополитички циљеви. Циљ илираца био је стварање географски довршене и геополитички самосвојне и одрживе хрватске државе. Ову чињеницу је признао и Људевит Гај, као и Мирослав Крлежа, кајкавац и најпознатији хрватски писац. И Крлежа је признао да је Илиризам почео „избацивањем хрватског језика као мртвог трупла кроз прозор“, те присвајањем српског језика. Сам Гај (1809-1872) је „запушио“ уста данашњим хрватским лингвистима, који негирају чињеницу да су Хрвати присвојили Вуков(ски) српски језик, речима: „Га например сав свиет знаде и признаје, да смо ми књижевност илирску подигли;

¹ Тек неколицина Срба, и то католика, попут песника Петра Прерадовића, правника Огњеслава Утјешеновића Острожинског и неколико Срба босанских фрањеваца у илиризму је видело неки облик шире идентификације. У Србији нико од виђенијих Срба није прихватао илирски покрет. Само га је подржала Анка Обреновић, ћерка Јевремова, брата Милоша Обреновића – у Гајевим „Новинама“ названа - „Илиркиња из Србије“.

ну нама још ни издалека није на ум пало икада твардити, да то није сербски већ илирски језик; паче поносимо се и хвалимо Богу Великому, што ми Хервати с браћом Србљима сада један књижевни језик имамо“ (Милосављевић 1997, 164). А да је Гајев „штокавски“ намијењен Хрватима заиста српски језик потврђује и искуство Антуна Мажуранића, који је, говорећи о периоду од 1836. године када је почео предавати „хрватски (штокавски) језик и литературу“ ђацима виших разреда гимназије, 1852. године рекао и слједеће: „Тим није чудо што ни најбољи, ни најученији наши људи, нису могли складно и углађено ни десет риечи проговорити нашим језиком“ (Ковачевић, 75-76)... Кад је Фрањо Рачки код старешина босанских самостана почео да „навија за босанско хрватство“, старешина се на њ издерао: „Ај бога ти махните се ви тог Хрватства. Ви ћете с тим Вашим Хрватством упропастити и Србе и Хрвате! Та ми знамо да ниесмо Хрвати него Срби, а ми не смијемо од Рима звати се Србима“ (Милованчев, 1989, 65).

Попов износи: „Занимљив је податак који је 1859. саопштио и руски истраживач и путописац Александар Ф. Гиљфердинг, да на свом путу кроз Босну и Херцеговину није срео ни једну особу која би за себе рекла да је Хрват“.² Осим тога, многи далматински католици (неко време и фамозни дон Миховил Павлиновић) сматрали су Далмацију српском земљом, која у цивилизацију треба да иде под вођством Србије. Медо Пуцић (Orsatto Pozza) је, на пример, писао је 1867. да је Дубровник „српска република“, а песник Лука Ботић и историчар Натко Нодило да је у Далмацији српска национална свест однела победу. За српски назив свог језика залагали су се и ђаци задарске католичке богословије, који су основали удружење „Регимента Не бој се“.

С језиком је ишла и српска књижевност, нарочито дубровачка, која је Вуку послужила за стандардизацију српског језика, и најпосле српски католички народ и њихов историјски и етнојезички простор.³ Ова хрватска територијална

2 Исто, 56.

3 Медо Пуцић, Србин католик из Дубровника, констатује „...Али су Хрвати, формулисавши своје погледе на будућност примили српски језик као званични, српску литературу као своју,

посезања⁴ настављена су кроз цео 20. век, све до слома и окупације Републике Српске Крајине од стране Хрватске. Био је то добро замишљен и ефектно разрађен аустријско-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства, без којег трожупанијска кајкавска Хрватска никад не би изишла на ширину српског штокавског етнојезичког простора: у српску Далмацију, Лику, Кордун, Босну, Херцеговину, Славонију, Банију, Дубровник, Барању (Суботић 2010, 71-123).

Већ је патријарх Рајачић, 1861. године, учео покушај Хрвата да илирством, а затим југословенством затупе српски патриотски осећај, да тек примљени српски језик прогласе југословенским, да под наводно заједничким именом, из уских кајкавских подручја запоседну српско штокавско подручје, а Србе приведу католицизму. „Срби имена свога које има своју историју у свету и словенству ни за чије име променити неће. Ово ни за љубав `великоилирства` ни `великојугословенства` ни `хрватства` све да им силом намерава наметнут“ - говорио је Рајачић (Крестић 1991, 81).

С илиризмом, наиме, долази до првог, историјског сусрета Хрвата и Срба; тај сусрет био је и њихов међусобни сукоб, који траје до данашњих дана. Оно што није пошло за руком Гају, услед отпора српских националних институција и свесних појединаца, успело је Штросмајеровом југословенству⁵,

српску земљу као своју рођену, обележавајући их само својим именом...“ Према: Лазо М. Костић, Крађа српског језика, Баден, 1964, стр. 55.

4 Великохрватске идеје садржане у *Croatia rediviva* Павла Ритера Витезовића, чија је постале су обавезна литература за рад Гаја, Штросмајера, Старчевића, Јагића, Кватерника, Франка, Супила, Пилара, Трумбића, Радића, Мачека, Павелића и усташке НДХ - „*Croatia sacra*“, до Туђмана и његове готово етнички чисте католичке Хрватске. Сви они су се позивали на фамозно „хрватско државно и историјско право“ и тезу о хрватском „политичком“ народу у стварању хрватског геополитичког „оптимума“ на српском простору и од српског народа. Нигде географија није толико извршила утицај на политичке идеје као у Хрватској. Величина и облик Хрватске диктирали су хрватске мегаломанске и геноцидне геополитичке конструкције. Јер, „хрватска пераца“, „кифла“, „раскречена кобасица“, хрватски „меки трбух“ тражио је да се попуни српском Босном и Херцеговином, као и другим српским покрајинама. Отуда су и босански муслимани у Павелићевој визији „швијеће хрватског народа“, које је и Туђман користио у борби против Срба у РС Крајини и Републици Српској.

5 „Дугогодишње Штросмајерово стајалиште према Србији треба тумачити и кроз његово неоправдано уверење о могућности `повратка православних` у `католичко јединство`.“ Иван Мужић, *Хрватска политика и југословенска идеја*, Сплит, 1969, стр. 29.

које подразумева само три народа (Словенце, Хрвате и Србе, дакле без Бугара), а то значи оне народе који већ живе у Аустрији.

Јосип Јурај Штросмајер (1815-1905) је ради привођења Србије и Срба Бечком двору, односно трећој, јужнословенској федералној јединици, са центром у Загребу, тактички, не и стварно, стајао на становишту о културном, језичком и политичком јединству Срба и Хрвата. Штросмајер је говорио да се ради о једном народу, да Срби и Хрвати Југословени који имају један народни језик (што би значило да Хрвати говоре кајкавски и штокавски, а Срби штокавски и кајкавски, што је потпуно произвољно и нетачно), те да теже политичком јединству (што је такође нетачно). Његове тезе су под снажним утицајем геополитичких ставова. Штросмајер је заокупљен питањем хрватске територије. Територијална целокупност и одрживост за њега је најважнији геополитички задатак, јер „свака држава неизмјерно држи до територијалне цјелокупности своје, а питам вас, откле су многе размирице, многи дуготрајни ратови? Управо због тога се чувала и бранила по дужности цјеловитост територијална“.⁶ Штросмајеров мото био је потпуно покатоличавање Срба, не само „аустријских“ него и оних у Србији (Крестић 2006). Његова југословенска идеја била је симулакрум, а он, Штросмајер лажни Југословен, који је себи поставио два задатка, у оквиру истог циља: прво, да у оквиру Римокатоличке цркве духовно уједини Србе и Хрвате, а затим да Србе кроатизује на основу заједничког језика са Хрватима.⁷

Ватрослав Јагић (1838-1923), највећи хрватски филолог, бавећи се политиком колико и науком, подупирао је Штросмајерову идеју југословенства и заступао једну по Хрвате ефикасну, али за науку конфузну и ненаучну тезу. „У обимном чланку *Југословени* Јагић конструише модел „Хрвато-Срба“, полазећи од става да су Хрвати и Срби један народ по језику а два народа по вери, те да сваки треба да задржи своје име и национално име своме језику, предлажући да се на истоку језик зове српски, а на западу хрватски. Јагић је на тај начин сугерисао

6 Štrosmajer-Rački, *Politički spisi*, Zagreb, 1971, стр.133

7 Упореди: Момчило Суботић, нав. дело

не само да се језик дели по верској основи него је дао основ тумачењу да западна ијекавска варијанта представља хрватски језик. Латиница је хрватско, а ћирилица српско писмо. Дакле, тамо где је Вук стандардизовао српски језик. Јагић је свакако знао да је дубровачка литература српска. Да је то тако сведочи и дон Иван Стојановић у књизи „Дубровачка књижевност“ (1900) за коју каже да је „прворођена кћи српска“. Тих година (1897) Матица хрватска је српске народне песме, које је Србин католик дон Иво Рајић сакупљао по дубровачком залеђу и диљем Херцеговине, штампала као хрватске народне песме, што је и сам Јагић критиковао сматрајући да Хрвати стварају идентитет „крпежом“. Ови Јагићеви ставови оживотворени су у Титово време Новосадским договором (1954)“ (Милосављевић 2003, 19-20).

Илиризмом и хрватском идејом југословенства, а једно и друго значе хрватство и великохрватство, Аустрија је настојала да парира ослободитељској и ујединитељској идеји Кнежевине Србије. У ту сврху, Бечки двор и Римокатоличка црква настојали су да одрже Хрвате као посебну народну заједницу, да их ојачају на рачун Срба и употребе као средство за остваривање својих геополитичких интереса и мисионарских и прозелитских циљева. Тај смер у хрватској политици нарочито је дошао до изражаја након „Првог католичког конгреса“ одржаног у Загребу 1900. године. Од тада се хрватство организује на католичким основама; на том католичко-хрватском у подтексту је закључено да се сви католици српскохрватског, тј. српског језика, имају сматрати Хрватима. У складу са овом идејом у другој половини 19. и почетком 20. века извршени су бројни историографски и културни, језички и други фалсификати од хрватских писаца и њихових институција у погледу српске историјске, језичке, књижевне и друге културне националне баштине. Неке смо већ поменули. Иако Хрвати нису могли сакрити чињеницу да су језик преузели од Срба, они су га без обзира и устегања, у складу са Јагићевим „филолошким“ домишљањима, преименовали у хрватски. Тако је Томо Маретић истицао да је његова *Грамматика и стилистика хрватскога или српскога језика* (1899) прављена по корпусу Вукових

и Даничићевих дела, а за *Рјечник хрватскога језика* (1910) аутори Иван Броз и Фрањо Ивековић кажу да је настао на основу дела Вука, Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића. Исто је и са Брозовим *Хрватским правописом*. Из овога следи логично питање: каква је то хрватска граматика, хрватски речник и хрватски правопис писани на основу српског језика и српским језиком?

2. СРПСКА ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА

У предјугословенском периоду код Срба је постојала свест о српској језичко-етничкој заједници. То је била светосавско-доситејевско-вуковска српска језичка парадигма из које је израсла и српска идеја јужнословенства. Ову идеју међу Србима најдоследније су заступали прваци Матице српске Теодор Павловић (1804 – 1854) и Јован Суботић (1817 – 1886), и она је била општеприхваћена од српске друштвене и политичке елите све до Првог светског рата. Павловић и Суботић полазили су од становишта европске славистике: Ј. Добровски, Ј. Копитар, П. Шафарик, Ф. Миклошич, Д. Обрадовић, В. Караџић, Ћ. Даничић. Павловић и Суботић су истицали чињеницу да постоје четири блиска јужнословенска народа: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари, који се разликују по језику. Ова посебност језика није их спречавала да развијају односе културне и политичке сарадње. Али не и политичког, поготово етнојезичког јединства. Ову идеју заступао је и кнез Михаило, као и водећи српски научници и политичари у Србији: Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Никола Пашић, Милован Миловановић, Никола Стојановић и други. Павловић-Суботићева идеја јужнословенства успешно је парирала штросмајеровско-јагићевској парадигми југословенства и сербокroatистике до Првог светског рата. Тада настаје филолошки и (гео)политички обрт.

Доситеј је, у *Писму Харалампију* (1783), пре Вука изрекао став о језичкој дефиницији Срба, сматрајући да су Срби народ трију вера, као и да „Вера и закон се могу променити, али род и језик никада“. А Доситеј је, као што је познато, био учитељ Вуку у Великој школи. У чему се састојала ова идеја? Вук је још у чланку „Срби сви и свуда“ (1836) утврдио, попут водећих

слависта свога времена, да штокавско наречје представља територијалну основу српског народа и назвао га српским језиком. Тим језиком говоре сви Срби без обзира на веру, тј. Срби грчкога, римскога и Турскога закона. Сви штокавци су Срби и сви Срби су штокавци – било је Вуково основно полазиште. У оквиру тога језика, постоје дијалекатске разлике (екавица, ијекавица и икавица), али се српски језик којег чини штокавско наречје разликује од других блиских наречја, као што су чакавско и кајкавско, тј. хрватски и словеначки језик. Вук је у више наврата поновио свој став о посебности српског језика, као у Ковчежићу, (1848), а затим у полемици са Богославом Шулеком, чланку „Срби и Хрвати“ (1861), као и годину дана пред смрт (1863). Шулеку, који је био на Јагићевом филолошком становишту, Вук је писао: „Хрвати по правди могу се звати 1) сви Чакавци, 2) Кекавци (кајкавци М. С.) у Краљевини Хрватској који су се на то већ навикли. Срби се по правди могу звати сви Штокавци макар које вјере били или макар гдје становали“ (Суботић 2006, 37-38). По ко зна који пут Вук је био принуђен да објашњава своју тезу из „Ковчежића“, да су „Срби само они који говоре српскијем језиком, без разлике вјерозакона и мјеста становања, а за Чакавце и Кекавце нијесам казао да су Срби“ (Милосављевић 1997, 150). Став о српском језику Вук ће поновити и 1863. године, 13 година након Бечког књижевног договора (1850): „да су Срби само они који говоре српскијем језиком без разлике вјерозакона и мјеста становања“ (Ковачевић 2020, 36). Када је реч о Бечком књижевном споразуму (1850), треба рећи ово - Вук је заједно са Даничићем, са српске стране, потписао овај књижевни договор, који са хрватске стране потписују Иван Мажуранић, Стјепан Пејаковић, Димитрије Деметар (грчког порекла), Винко Пацел и Словенац Франц Миклошич.

Геополитички смисао хрватског илирства и југословенства добро је разумео и објаснио прота Димитрије Руварац (1842-1931) у свом спису: *Ево, шта сте нам криви*.⁸ Гајево илирство

8 Земунски прота Димитрије Руварац, веома плодан писац, у свом спису, *Ево, шта сте нам криви*, наводи између осталог историјске фалсификате Армина Павића, похрањеног Србина католика из Жумберка, дон Миховила Павлиновића, Вјекослава Клаића и друге.

и Јагићеву језичкоетничку великохрватску „смицалицу“ одлично је расветлио филолог Љубомир Стојановић (1860-1930) у академској беседи у СКА 1897. године, као и песник Јован Дучић (1873-1943), који је изнео став да илирски покрет заједно са „југославизмом представља чисто хрватску ствар“ (Дучић 2004, 15-16).

Лазо М. Костић (1897-1979), правник, историчар, професор Београдског универзитета, доживотни емигрант у Швајцарској, један од најпродуктивнијих српских писаца са око 80 књига, у *Крађи српског језика*, истицао је тезу да су: „Хрвати послуживши се илирским покретом, учинили нешто незапамћено и невиђено у свету: они су присвојили српски језик и прогласили га за хрватски језик“.

3. ЈУГОСЛАВИЈА ЈЕ СТВОРЕНА НА ХРВАТСКОЈ ИДЕЈИ О „ТРОИМЕНОМ НАРОДУ“

Српска идеја југословенства заснована на Вуковом филолошком програму о „Србима три закона“ и језичком разликовању Срба и Хрвата, одржала се до 7. децембра 1914. године (Нишка декларација Владе Србије), а онда је штросмајеровско-јагићевска идеја о „једном троименом народу“ овладала српском друштвеном и политичком елитом.

Хрватску (Штросмајер-Јагићеву) идеју југословенства хрватски писци и (гео)политичари су, као што смо показали, прихватили из тактичких, геополитичких разлога, ради стварања хрватске нације и државе. Нажалост, већи број српских интелектуалаца, попут Јована Скерлића⁹, Александра Белића, Јована Цвијића¹⁰, Владимира Ћоровића, Станоја Станојевића, Слободана Јовановића и других, прихватили су хрватску идеју југословенства или из незнања или због површности

9 Скерлић је у духу хрватске идеје југословенства предлагао да Срби прихвате латиницу, а Хрвати екавско наречје.

10 Јован Цвијић је попут Јагића (можда и под Јагићевим утицајем) говорио о Србо-Хрватима, не обазирећи се на језичку различитост. Јер, могао је тако да говори и о Србо-Бугарима, или ма ком другом народу.

у мишљењу и деловању. Иако су могли знати за тадашње хрватске антисрпске ставове и политичко-територијалне претензије, за политички концепт усвојен на Првом хрватском католичком састанку у Загребу 1900. о хрватизовању Срба католика; познате су им биле и хрватске антисрпске демонстрације из 1895, 1902, 1905. и 1914. године, за стварање Југославије није искоришћена српска идеја југословенства, која је била компатибилна са идејом панславизма и славистике и која је стајала на јасном разликовању српског од хрватског језика. Искоришћена је Штросмајерова или аустро-хрватска идеја југословенства, која се заснивала се на идеји о „троименом“ народу, коју нико међу Србима није заступао. (Цвијић је попут Јагића, и вероватно под Јагићевим утицајем, користио назив „Србо-Хрвати“).

Српска идеја југословенства, напуштена је најпре на филолошком а потом и на политичком пољу. Учинио је то већ Вуков следбеник Ђура Даничић. Даничић је, као и Вук, чакавско наречје држао за хрватски језик, кајкавско за словеначки, а штокавско наречје за српски језик. Научно је подупирао Вукове погледе на српски језик и књижевност, познатим делима: *Рат за српски језик и правопис* и *Разлике између српског и хрватског језика* (1858). Али, после Вукове смрти, прихватиће хрватску, штросмајерско-јагићевску тезу о двонационалном имену српског језика као: *хрватски или српски*, због чега је изабран за тајника ЈАЗУ (1867) и преселио се из Београда у Загреб. Као резултат његове научне недоследности појавио се *Рјечник хрватскога или српскога језика*, који ЈАЗУ издаје 1882. године. Вуков филолошки програм и српску идеју југословенства, у предјугослованском периоду још су доследно бранила двојица „вуковаца“: Стојан Новаковић (1842-1915) и Љубомир Стојановић (1860-1930). Стојановић је био „лабудова пјесма“ српског филолошког програма, изречена у академској беседи 1896. године. Била је то као реакција на штросмајеровско-јагићевско присвајање српског језика и српског народа (Ковачевић 2020, 122).

Српска језичка идеја југословенства је даље напуштена и на научном и на политичком пољу. Учинили су то филолошки прваци: Александар Белић, а затим у Титовој Југославији Павле

Ивић, али и други поменути угледници. Не треба заборавити да су Јован Цвијић и Александар Белић били саветници Александра Карађорђевића током Првог светског рата и у процесима одређивања за југословенску државу. А управо ова двојица, као и историчар Владимир Ћоровић, били су у блиским односима са најзначајнијим „вуковцем“ међу Хрватима Ватрославом Јагићем, из времена бечких студија и касније. Овакво тумачење налази се и у њиховим делима; код Цвијића у *Балканском полуострву*, у поглављу „Етничко јединство и психички типови“, а Белићев фалсификат у чланку: „Вук – ујединилац Срба и Хрвата у књижевном језику“ (Милосављевић 2020, 96).

Тако се десило да је Српска влада ушла у рат са југословенским програмом, тј. са циљем ослобођења неослобођене браће, Хрвата и Словенаца (који ово ослобођење нису ни тражили) и уједињење у заједничку југословенску државу. Међутим, српска друштвена и политичка елита није до краја проникла у хрватски политички менталитет и пристала је на хрватске фалсификате о језичком јединству „троименог“ народа, па је у складу са овом тезом назив језика у Краљевини СХС/Југославији био „српско-хрватско-словеначки, што је било далеко од научних чињеница. Тако су српски лингвисти и политичари изгубили и свој српски језик и своју српску државу.

Епилог се може сагледати овако: Прву југословенску државу, 1918. године, сачињавали су три народа: Срби, Хрвати и Словенци, а другу, титоистичку - шест народа, још три народа: Македонци, Црногорци и Муслимани (од 1993. Бошњаци) настали су из српског етнојезичког супстрата. Био је то велики геополитички обрт. У постјугословенском периоду Бошњаци и Црногорци су по хрватском језичком моделу извршили преименовање српског језика у „босански“ и „црногорски“ језик, са циљем да и они конституишу сопствену нацију и државу. Терен за конституисање ових антисрпских државоликих творевина припремио је Јосип Броз, настављајући Штросмајерово дело. Јосип Броз и кроатокомунистичко вођство КПЈ стајали су на позицијама КИ и њеног Петог конгреса (1924) о разбијању југословенске државе. Политику распарчавања тек успостављене државе најбоље илуструје Дрезденски конгрес КПЈ из 1928,

који је донео одлуку о стварању независних држава: Хрватске, Словеније, Македоније, затим Црне Горе (први пут у званичним партијским документима), док би Космет био прикључен независној и уједињеној Албанији, а право на отцепљење даје се и мађарској мањини у северној Војводини, што је Србију сводило на преткумановске границе. На Дрезденском конгресу је призната црногорска нација „која се бори за своје ослобођење“, што нису никад тврдили ни црногорски федералисти, али је то послужило Јосипу Броз да на Петом конгресу КПЈ у Београду 1948. године, истакне да је уједињење Црне Горе и Србије 1918. године изведено „против воље и расположења црногорског народа а уз помоћ бајонета српске војске..., путем силе и преваре... (Лакић 2003, 270).

4. О ИСТОРИОГРАФИЈИ, ЈЕЗИКУ И ГЕОПОЛИТИЦИ НОВИХ НАЦИЈА И ДРЖАВА У ДРУГОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Под изговором „великосрпског хегемонизма“, Броз је заштитио Хрвате, због учињеног геноцида над Србима, те по налозима КИ и у духу политичких ставова Британаца и ХСС-а извршио федерализацију земље која није утемељена ни на историјском ни на етничком начелу, те тако успоставио „државу равнотеже“, „недовршену државу“ засновану на идеји: „слаба Србија, јака Југославија“. Према изјави Душана Биланџића, Јосип Броз је десет дана након ослобођења Београда, на седници Политбироа рекао: „Ми се у Србији морамо понашати као у земљи коју смо окупирали“. А кад су му скренули пажњу да „од покрајина жели направити државе и свести Србију на Београдски пашалук“, он је одговорио: „Па то и хоћу“.¹¹

Јосип Броз се клонио сваког југословенства; уместо тога из геополитичких разлога лансирао је тезу о „братству и јединству“, прогласио нове нације у лику Црногораца, Македонаца, а шездесетих година и босанских Муслимана и отворено кренуо у конфедерализацију југословенске државе. Овај његов модел једва да је преживео свог креатора.

¹¹ Према: *Globus*, Zagreb, 28. siječanj 1994.

И овде је испредњачио језички сепаратизам Хрвата. Најпре је Новосадским споразумом из децембра 1954. „утврђен“ заједнички народни и књижевни језик Хрвата, Срба и Црногораца, под називом хрватскосрпски/српскохрватски.

„Пре овог Договора језик се у Матици, САНУ, и у уставима Републике Србије и Републике Црне Горе, називао српски. Затим је на Новосадском договору добио ново име - српскохрватски. Формирана је Правописна комисија да уради правопис заједничког књижевног језика Срба и Хрвата. Правопис је урађен и он се 1960. појавио у два издања, као Правопис српскохрватског језика, штампан екавицом и ћирилицом у Матици српској и *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*, штампан латиницом и ијекавицом у Матици хрватској. Та два правописа су практично устоличила идеју о два варијантама „заједничког“ српскохрватског језика, о српској и хрватској варијанти... Однос између тих двеју варијаната је био такав да је овај номинално један језик био представљен као хрватски језик са додатком српског... Лингвистичка „новосадска школа“, чији су главни представници били Милка и Павле Ивић, такво устројство српскохрватског/хрватскосрпског језика већ од шездесетих година, прихватала је као научно утврђену чињеницу... Године 1967. уследила је хрватска Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика коју је потписало 18 хрватских институција, што је био увод за разбијање Југославије (Милосављевић 2020, 104).

Мирослав Крлежа је *Декларацију* лаконски објаснио речима да Срби и Хрвати имају један језик који Хрвати зову хрватски, а Срби српски. На ово је одговорило око 40 српских књижевника својим *Предлогом за размисљање*, чиме је само примљено к знању и прихваћено њихово залагање за равноправност „хрватског“ језика, а затим је Матица хрватска марта 1971. отворено одустала од Новосадског споразума. У Уставу из 1974. године садржани су хрватски сепаратистички захтеви, па и они о језику; језик је сада *хрватски или српски*, као у време Штросмајера и Јагића. У време сецесионистичког рата Хрватска је свој, сада – „хрватски“ језик заједно са „хрватском“ латиницом легализовала код ЕУ (1994).

Срби у Хрватској, иако конститутиван и са Хрватима равноправан народ, доживели су да им Хрвати по други пут присвајају њихов српски језик. И не само то; угашене су све српске културне и просветне установе; последња *Просвјета* 1980. године.

На политичком плану статус и положај Срба у југословенској федералној јединици Хрватској био је уставно зајемчен; Хрватска је успостављена као двонационална држава Хрвата и Срба, као што је на пример Белгија држава Фламанаца и Валонаца, или Швајцарска тронационална држава Немаца, Италијана и Француза, или Босна и Херцеговина као тронационална држава Срба, Хрвата и (од 1967. године) Муслимана. Хрвати су, међутим, слично присвајању и крађи српског језика, исто учинили и са српским народом: одузели му конститутивност и свели га на националну мањину. Милосављевић на примеру југословенства указује на два појма: симулакрум и метанарацију. Штросмајер је био родоначелник идеје југословенства, али је мало веровао у ту идеју. Био је лажни Југословен, како каже Крестић. Он је само симулирао да је Вуков следбеник, а потурао је посве другачије ставове. Исто се понашао и Јосип Броз... (Милосављевић 2020, 97). С друге стране, уврежено је мишљење: да су Вук и припадници Илирског покрета организовали Бечки књижевни договор о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата; да је Ватрослав Јагић био настављач Вукових филолошких ставова и најзначајнији „вуковац“ међу Хрватима; да је Александар Белић настављао Вука и Јагића. То је - метанарација.

Професор Петар Милосављевић у књизи: *Историја, историографија и историологија* (2020), пишући о српској и југословенској историографији, узима пример *Историја српског народа* - шестотомно колективно дело 44 аутора (1981-1983), међу којим је лингвиста и филолог Павле Ивић један од носећих аутора овог пројекта... Већ у првом тексту, „Језик у немањихкој епоси“, Ивић пише: „Истим путем наставио је да се развија и црквенословенски на земљишту појединих словенских језика – руског, бугарског, српскохрватског итд“. Овакве формулације аутора не изненађују. Ивић је, током своје научне каријере, на

језик Срба увек у основи гледао са становишта сербокroatистике. По том становишту, Срби никад и нису имали свој језик, тј. српски језик: њихов језик је одувек био српскохрватски“ (Милосављевић 2020, 29-30). А Ивић је, да подсетимо, после Александра Белића био водећи српски лингвиста. „Ивић је био најгласовитији српски језички стручњак“... Ова Историја је тако, преко првака српске лингвистике „сведочила да је Свети Сава говорио српскохрватским језиком, да је тим језиком говорио и писао Вук Караџић, да је њиме писао и Стојан Новаковић. Ови ставови озбиљно компромитују српску науку о језику. А компромитују и српску историографију“ (Милосављевић 2020, 30)...Чему су стремиле идеје сербокroatистике и југословенства, најконкретније се могло видети на примеру односа према Дубровнику и дубровачкој литератури. И Дубровник и дубровачка књижевност у другој Југославији су систематски изостављани из српског корпуса. Изостављани су и из едиције Историја српског народа...(Милосављевић 2020, 31). У данашње време се поново узбуркала хрватска културна и стручна јавност на подсећање српске стране о језичком српству Дубровника.

5. ЈЕДНА НАПОМЕНА О РАЗЛИЦИ ИЗМЕЂУ СРПСКО-ХРВАТскоГ И ЧЕШКО-СЛОВАЧКОГ ЈЕЗИЧКО-ЕТНИЧКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА

Неретко се у српском политичком дискурсу указује да су Срби и Хрвати требало да се демократски поделе, по узору на Чехе и Словаке. Да би то било немогуће, побринула се аустријска филологија и геополитика, подржана од неколицине хрватских делатника, још у време Илирског покрета, кроз „геополитички пројекат илирства и југословенства“. Наиме, истовремено и паралелно се појављују два покрета: Покрет Људевита Штура и Илирски покрет. Оба покрета су се, по Кмећу, јавила истовремено: 1835. године, и трајала по седам година, све до 1843. Али су програми и учинци ових покрета били различити. Покрет Људевита Штура. – У време рађања славистике, два блиска словенска народа, Чеси и Словаци, имали су посебне народне језике. Али тако није било и са

књижевним језиком. Неки од првака славистике, по народности Словаци, као што су били Јан Колар и Павел Јозеф Шафарик, али и други, сматрали да Чеси и Словаци треба да се служе једним књижевним језиком, чешким, као заједнички за оба народа. Међутим, Покрет Људевита Штура међу Словацима супротставио се таквом решењу и истакао став да словачки књижевни језик треба изградити на основу словачког народног језика... После седам година борбе, покрет Људевита Штура је у потпуности успео. Од тада Чеси и Словаци имају посебне и народне и књижевне језике. Ваљаност овог модела потврдила се током историје. Чеси и Словаци, који су се у периоду 1918-1991. налазили у истој државној заједници, Чехословачкој, лако и безболно су се раздвојили 1991. године и створили посебне државе Републику Чешку и Републику Словачку. То је било могуће и природно јер су већ од средине 19. века неговали језичку посебност“ (Милосављевић 2020, 126-127).

6. БОСАНСКИ „ГЕОПОЛИТИЧКИ ТРОУГАО“

Док се Хрватима може замерити да су за свој књижевни језик узели туђи језик – српски - и назвали га хрватским именом, а свој одбацили, становницима Босне и Херцеговине то се не може замерити. Ову бившу југословенску републику насељава једнојезична популација која би, по европским стандардима, била третирана као један народ. Међутим, Титов режим је озваничио постојање у њој тобоже три народа: Срба (православци), Хрвата (римокатолици) и Муслимана (који себе од 1993. зову Бошњаци). И овде је назив језика до 1990. био српскохрватски/хрваткосрпски, а после рата је проглашено постојање три језика: српског, хрватског и босанског.

По узору на хрватско преименовање српског језика, истим путем кренули су и босански муслимани (од 1993. Бошњаци). Иначе, познато је да Босна и Херцеговина у европској науци (до Берлинског конгреса, 1878) сматране за српски историјски, језички и етнографски простор. Када је Аустро-Угарска окупирала Босну и Херцеговину, под изговором да проводи „цивилизаторску мисију у овом простору нереда

и српских претензија“, Двојна монархија је све учинила да онемогући босанске муслимане у процесу њихове српске идентификације.¹²

Бењамин Калај (1839-1903) дошавши на чело окупационе управе у Босни и Херцеговини (1882) је, полазећи од Андрашијевих идеја „аустроугарског Балкана“ у Босни и Херцеговини, разрадио целовиту државну политику, која се заснивала на следећим тачкама: „стварање „босанске нације“ и „босанског језика“, утемељења духа „бошњаштва“ као политичке и националне идеологије, продубљавање јаза између православних Срба и муслимана и форсирање босанских муслимана и католика, постепено покатоличавање босанских муслимана, потискивање Срба под видом борбе против „великосрпске опасности“, колонизација страног, углавном римокатоличког живља у Босни и Херцеговини“.¹³

Одличан познавалац српског језика, и писац књиге *Историја српског народа* (1882), Калај је напустио своје раније ставове о српском карактеру БиХ и развио тезу о постојању посебног бошњачког народа, као носиоца континуитета босанске државности. Калајева управа имала је задатак да угуши, тј. не дозволи да се код муслимана разбуди српска национална свест и да српске покрајине Босну и Херцеговину трајно искључи као фактор српског и југословенског уједињења.

Позивањем на богумилско порекло босанских муслимана, што је представљало научни фалсификат употребљен у геополитичке сврхе, Калај је настојао да им обезбеди оно што нису имали, национални идентитет и историјски континуитет. Калајева „босанска нација“ представљала је политичку нацију, он није порицао српски карактер Босне и Херцеговине, али је преко тога прелазео из политичких разлога. Сматрао је да је реално водити политику „босанске нације“ и због уверења

12 Види шире: *О Србима муслиманске вероисповести*, Зборник радова (приредно Момчило Суботић) ИПС, Београд, 2012.

13 Види: Славенко Терзић, Реч на отварању скупа: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Београд, САНУ, 1995. Према: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, поглавље, „О Калајевој Концепту `босанске нације` и њеним савременим промотерима“, ИПС, Београд, 2012, стр. 79.

да је српском народу прирођен дух сепаратизма. Водећи интелектуалци босанских муслимана данас „босанску нацију и државу“ настоје да конституишу на Калајевим историјским и језичким фалсификатима. Оно што је историјска чињеница јесте да се од времена Аустроугарске окупације (1878) и Анексије БиХ (1908) у овим српским областима од једног - српског - народа формирао босански „геополитички троугао“, јер су од Срба католика постали Хрвати, а од Срба мухамеданаца Муслимани (Бошњаци), и та геополитичка константа актуелна је и у наше време. Посреди је идентитетско питање две одметнуте и преименоване гране српског народа, које је тешко решити политичким инструментима.

Поменутом „геополитичком троуглу“ допринело је Јагићево језичко ширење хрватства на простор Босне и Херцеговине. То се десило тако што је Јагић подржао Калајев „босански језик“, који нико други из света славистике није сматрао за нешто друго него за - српски језик. А повод је била академска беседа Љубомира Стојановића 1896, која је била уприличена поводом Штросмајер-Јагићевих филолошко-политичких фалсификата у посезању за српским језиком, народом, културном баштином, територијом... „Академска беседа 1896. Љубомира Стојановића (1860-1930) била је „лабудова пјесма“ српског филолошког програма. Он је у полемици са Јагићем остао до краја доследан српском језику и српском филолошком програму; Стојановић је доследно заступао тезу да су се Срби и Хрвати до илирског покрета јасно разликовали по језику; сви Срби су штокавци и сви штокавци су Срби, без обзира на вероисповест (што је Вукова полазна теза); чакавски је сматрао хрватским језиком. Стојановић истиче да су Хрвати преузевши, захваљујући Гајевом илирском покрету, Вуков српски књижевни језик, коме је у основици Хрватима стран штокавски дијалекат, очито желели да измијене историју, чињенице и научну истину (Ковачевић 2020, 122).

Као реакцију на Стојановићеву критику, Јагић је подржао „босански језик“ Бењамина Калаја, али не због научне његове утемељености, већ ради даљег замагљивања ствари у циљу слабљења српског језика и језичке релативизације, са циљем да

се као неко средње решење испостави његов српскохрватски, тј. и хрватска варијанта „заједничког“ језика. Био је то политички и геополитички разоран ударац српском језику и српству у Босни и Херцеговини. На том језичко-геополитичком фалсификату успостављен је „босански геополитички троугао“. Калајев назив за „босански језик“, Јагић је бранио аргументацијом да се тиме избегава спор између Срба и Хрвата око назива језика у БиХ. Јагић „подупире“ тај аргумент ставом да је то „исти онај језик што га Срби зову српским, а Хрвати хрватским“. Исту бесмислицу о преименованом српском језику изговорио је и Мирослав Крлежа, пола века после Јагића. Јагић је да се назив „босански“ не може одржати - те да се као „компромисно“ решење намеће српскохрватски - хрватски или српски...

Треба истаћи и ово: „У споразуму 1902. муслиманска страна је захтевала да се призна као део српског етницитета, да се ћирилица усвоји и буде званично писмо, као и српски језик. Такође се захтевало да се католички досељеници, насељавани у Босни, од 1878. године са намером да се промени етничка и верска структура покрајина, морају протерати назад, одакле су дошли“. А таквих је према Милораду Екмечићу било око 240.000, и то немачког становништва који су у Босну дошли од 1878. до 1814. године, а одселили 1943, када је Хитлеровом Трећем рајху запретила смртна опасност од СССР-а.¹⁴ Одлуке турског султана и његове владе 1909. да ће се сматрати издајником ко буде и даље заступао ове идеје, поделиле су муслимански блок... Од 1909. се муслиманска омладина прикључује Србима.¹⁵ Поменути Споразум између Срба православних и мухамеданаца потписали су: Глигорије Јефтановић, Војислав Шола, Али-бег Фирдус и Бакир-бег Тузлић, у члану 11. пише: „Народни и службени језик је српски, а писмо ћирилица. Не признаје се право завичајности никоме, ко је дошао с окупацијом или после ње, па ни њиховим потомцима, макар да су у Босни рођени“ (Селимовић 2021:482).

И даље: „Наши савременици су крајње оскудно обавештени о процесу германизовања Босне и Херцеговине.

14 Печат Милорада Екмечића, (главни и одговорни уредник Милорад Вучелић/Љиљана Богдановић), Милорад Екмечић, „Мађарска завера“, Београд, 2018, стр. 116.

15 Исто, стр. 116-117.

Ти су досељеници, након пораза под Стаљинградом 1943, повучени са Балкана. Пропали су пусти нацистички снови да ће источна граница Немачке после пораза Совјетског Савеза бити на Уралу, па се почело спасавати што се још могло спасити...Отуда празнина у свести данашњих људи да је „Млада Босна“ расла у земљи под притиском пуног германизовања.“¹⁶

Босански муслимани, као и муслимани у Рашкој области у Србији се од 1993. године именују као Бошњаци. За име свог, преименованог, српског језика узели су „босански“. Вероватно консултујући се са својим страним менторима, па истичу и да је Дејтонски споразум потписан између осталог и „босанским језиком“. Испод Дејтонског уговора, који је потписан у Паризу 14. децембра 1995, стоје потписи на четири језика: „босанском“, енглеском, „хрватском“ и српском. Не треба никога уверавати да се ради о само два језика: енглеском и српском. „Хрватски“ и „босански“ су преименовани. За њих лингвиста Милош Ковачевић каже да је у питању „хрватска, тј. загребачка и муслиманска, тј. сарајевска варијанта српског језика. „Савремени српски језик је, дакле, један стандардно полицентричан и варијантски раслојен језик“ (Ковачевић 2020, 10)... „Научно“ оправдање за чинове преименовања српског језика проналажено је у „праву“ сваког народа да језик којим се користи као књижевним именује по својој вољи (Ковачевић исто, 11)... Због тога се данашњи српски језик заиста остварује као *српски језик и српски језици* (Ковачевић 2020, 12).

Кад су Хрвати донели Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика (1967), они су тај чин правдали тврдњом да је „неотуђиво право свакога народа да свој језик назива властитим именом, без обзира ради ли се о филолошком феномену који у облику засебне језичне варијанте или чак у цијелости припада и неком другом народу“ (Декларација 1967: 164). Такав је став и бошњачких лингвиста. Тако Џ. Јахић, бранећи назив босански језик, каже да је „право народа на свој назив језик, на свој национални назив језика, такођер

16 Милорад Екмечић, исто, стр. 126.

неспорно и не подлијеже никаквим научним сумњама, па чак ни политичким“. Будући да се Бошњаци нису определили за назив језика „бошњачки“ - према националном имену, већ „босански“, то би требало да значи „право да свако свој језик може да назива како хоће“ (Ковачевић 2020, 26). Наравно, у првом, па онда и у другом случају, ради се о ад хок измишљеном `праву`. Зна се да су Американци, Канађани, Бразилци, Швајцарци, Аустријанци посебне нације иако нису национално именовали „свој“ службени језик... „нема према томе никаквих разлога због којих би Хрвати и Босанци, на пример, одједном имали `право на свој језик` (Јакобсен 2010, 93-94)... То је чисто политички феномен и израз воље Хрвата и Бошњака, не водећи рачуна да се ради о српском језику.

7. ЦРНОГОРСКО ОДМЕТАЊЕ ОД СРПСТВА

У Црној Гори, која је поново постала самостална држава 2006, званични језик од 1992. до 2006, звао се српски. Као и пре *Новосадског споразума* (децембар 1954), сем у раздобљу између два светска рата када је назив језика био тронационалан: српско-хрватско-словеначки. Већ смо поменули да су Црногорци у Титовој Југославији променили свој национални идентитет. Све до краја Другог светског рата били су по националности - сви Срби, а након комунистичког запоседања власти готово сви Црногорци. На попису 2004. око 39% становника Црне Горе се изјаснило као Црногорци, око 32% као Срби. Том приликом 64% се изјаснило да говори српским језиком, нешто преко 20% црногорским, а остали - бошњачким, хрватским и албанским језиком. Осим Албанаца сви остали имају, у ствари један језик, српски, али га данас различито називају. У Црној Гори се најбоље види сва апсурдност националне и језичке политике из југословенског периода. Посреди је потпуно произвољно национално опредељивање: у истој породици једни се опредељују као Срби, други као Црногорци, једни говоре српским, други црногорским језиком.¹⁷

17 Види шире: Јелица Стојановић, „Идентитет и статус српског језика у Црној Гори (некад и сад)“, у: *Српско питање и србистика*, Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић, Бачка Паланка - Ваљево 2007, стр. 287-301; и у: Момчило Суботић,

Треба истаћи да се Црна Гора 1992. референдумом изјаснила за заједничку државу са Србијом, тј. за СР Југославију, готово стопроцентно. Један од њених тадашњих челника, а данас неприкосновени лидер, Мило Ђукановић, одређивао се као Србин. Данас је он родоначелник антисрпске монтенегринске политике, заговорник црногорског језика, црногорске нације и црногорске православне цркве.

Јелица Стојановић у свом раду о идентитету и статусу српског језика у Црној Гори у прошлости и данас полази од закључка „...да простор садашње Црне Горе што се језика тиче, и са дијахроног и са синхроног аспекта, представља нераскидиви и саставни дио цјелокупног српског језичког простора. Због тога су садашњи процеси везани за покушај преименовања српског језика у Црној Гори неутемељени и промашени и што се лингвистичких, и што се социолингвистичких критеријума тиче“. Веселин Матовић је један од двадесетак професора српског језика из Никшића, који су отерани са посла због супротстављања преименовању српског у матерњи. Драга Бојовић, такође се бави феноменом „преименовања“ (доименовања, разименовања...) српског језика у Црној Гори, кроз „покушаје тумачења невјероватних политичких процеса у Црној Гори који су унизили достојанство и углед србистике, па и србократистике, грубо отевши питање језика и поступивши на крају по ускопарламентарној острашћености - проглашавањем „црногорског“ језика као „службеног“.¹⁸

Измишљеној нацији измишљен је нови језик – „црногорски“, ради намицања новог – црногорског идентитета. Новом народу

Идентитет и геополитичка стварност Срба, поглавље: „Евроатлантско расрбљавање Црне Горе“, ИПС, Београд 2012, стр. 189. Драга Бојовић, „Опет о „преименовању“ (доименовању, разименовању...) српског језика у Црној Гори, и још понечему“, у: *Српско питање и србистика*, исто, стр. 311-327; Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, исто, поглавље: „Евроатлантско расрбљавање Црне Горе“, исто, стр. 189-190. Веселин Матовић, „Разголићи се стиђуљак из заграде“, у: *Српско питање и србистика*, исто, стр. 302-304; Веселин Матовић, „Не може се ријека кроз дудук натјерати“, у: *Српско питање и србистика*, исто, стр. 305-310.; Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, поглавље: Евроатлантско расрбљавање Црне Горе“, исто, стр. 190.

18 Види: Драга Бојовић, „Опет о „преименовању“ (доименовању, разименовању...) српског језика у Црној Гори, и још понечему“, у: *Српско питање и србистика*, Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић, Бачка Паланка, Ваљево, 2007, стр. 325.

и нова – „црногорска православна црква“. У тој новој држави њен дојучерашњи, једини државотворни народ, Срби, сад није ни народ ни национална мањина. У свему томе није недужна ни опозиција у Црној Гори, тј. српске странке и њихови лидери.

Када је реч о Црној Гори, за ову прилику да кажемо још ово. Полемишући са Ђиласовом тезом о црногорској националној „посебности“, Батрић Јовановић, својевремено популарни политичар из Црне Горе, истиче: „Културна традиција Црногораца – шта је то? Зар то нијесу њихове српске народне пјесме! Зар то нијесу култови Немањића, Милоша Обилића и Карађорђа! Зар то нијесу легенде о светоме Сави! Зар то није Косовки мит! Зар то нијесу њихови божићни, ускршњи, славски и погребни обичаји...“ Слично Батрићу Јовановићу (Јовановић 2003, 43), и Милорад Екмечић је уверен да је: „Црногорска нација формирана вољом југословенског комунистичког вођства да ослаби бројчану и територијалну величину српског фактора у Југославији“. ¹⁹ Ову констатацију признао је и стварни конструктор црногорске политичке нације Милован Ђилас, уз све „заслуге“ његових претходника Секуле Дрљевића, Савића Марковића Штедимлије, и бројних следбеника на челу са Јавремом Брковићем, као и њеним дугогодишњим председником Милом Ђукановићем (Ђилас 1998).

Данашња независна Црна Гора у евроатлантској визији замишљена је као инструмент евроатлантског геополитичког опкољавања Србије, као претходница која Србији треба да „отвори“ врата Евроатлантског савеза. Слична улога, којом би се извршио притисак на Србију да уђе у НАТО, намењена је БиХ и Републици Српској, која се пак, предвођена Милорадом Додиком, ослонцем на Русију и председника Путина, снажно одупире овом пројекту. Црна Гора под вођством уцењеног Мила Ђукановића, на жалост, нема ту отпорну снагу. По том сценарију суседне српске земље треба да подстакну Србију да и сама постане чланица западне војно-политичке алијансе

¹⁹ Милорад Екмечић, „Српски духовни простор на размеђу векова“, у: *Српски духовни простор*, Зборник радова АНУРС (Главни уредник академик Милорад Екмечић, Одговорни уредник академик Петар Мандић, Бања Лука, Српско Сарајево, 1999,

и да се непријатељски, као Ђукановићева Црна Гора, удаљи од Русије, а Русији онемогући приступ Јадранском мору. Јер, процењују на Западу, неће се ваљда Србија наћи на другој страни „барикаде“, против својих сународника.

У праву је историчар Раковић када каже да нема потребе да се око Подгоричке скупштине данас воде „ужарене полемике“²⁰ јер данашња Црна Гора нема ниједан критеријум, елемент и симбол државности који би чинио спону са Краљевином Црном Гором. Наиме, док су критеријуми, елементи и симболи државности Краљевине Црне Горе били изричито српски, ови који творе новостворену државност данашње Црне Горе – међународно признате 2006. године - сушта су супротност. Реч је о две различите државе које се парадоксално исто зову“.²¹

У Црној Гори творац језика је Војислав Никчевић, који није лингвиста нити ишта зна о лингвистици. „Није то лако: не знати ништа о језику а бити творац „црногорскога језика“ и „науке“ о њему“ (Ковачевић 240)... „Правопис црногорског језика“ сачинили су двоје страних лингвиста – један Хрват и једна Украјинка (Ј. Силић и Ј. Васиљева) – и један Црногорац нелингвиста (М. Перовић), као председник комисије. „Граматику црногорског језика“ сачињавала су два Хрвата (Ј. Силић и И. Прањковић) и један црногорски Муслиман (Аднан Чиргић), чија је улога очигледно била да буде „преводац са хрватског на црногорски“... (Ковачевић 2020, 268). Круну на заједнички хрватско-црногорски подухват у фалсификовању историје, представља докторат о „црногорском“ језику, који је Аднан Чиргић одбранио на Осјечком свеучилишту, на „хрватском“, а заправо на *српском* језику. Овај Бошњак је тако постао први доктор из области „црногорског“ језика, који је написао и бранио на једино могућем – *српском* језику.

20 Црногорски парламент је 3. децембра 2018. године поништио Одлуке Подгоричке скупштине од 26. новембра 1918. године.

21 Александар Раковић, „У Црној Гори до 1918. било нејасно само хоће ли Србе водити Петровићи, Обреновићи или Карађорђевићи“, fakti.org/sta-to-pisu/rakovic-u-crnoj-gori-do-1918-bilo-nejasno-samo-hoce-li-srbe-voditi-petrovici-obrenovici-ili-karadjordjevici, 3. decembar 2018.

...Ако би се за „бошњачки/босански језик“ могло рећи да почива на начелу „Гдје год нађеш згодно мјесто, ти Х убаци“, онда би начело „црногорског језика“ без сумње било: „Ђе гођ можеш, ти ријечи са Š и Ž употрејеби“ (Ковачевић 2020, 303).

8. ЕВРОПСКА ПОВЕЉА О МАЊИНСКИМ ЈЕЗИЦИМА: – САВРЕМЕНИ СРПСКИ ФИЛОЛОШКО- ГЕОПОЛИТИЧКИ ПАРАДОКСИ –

О језичким правима мањина међународне организације донеле су више декларација и повеља у последњих тридесетак година. Једна од њих је Европска повеља за регионалне и мањинске језике, донесена у Стразбуру 1992. године. У тој Повељи најбитнија је дефиниција мањинских језика, а она гласи: „Регионални језици или језици мањина значе језике... који су различити од званичног језика те државе, ово не укључује дијалекте званичног језика државе, нити језике миграната“ (Део 1, Опште одредбе, члан 1, Дефиниција (Ковачевић 2020: 31).

Одбор за стандардизацију српског језика, 1998, препоручује да се назив језика „босански“ замени са називом „бошњачки“, према имену народа – Бошњаци. Уместо да је речено да се ради о преименованом српском језику, којег Бошњаци могу да зову како хоће, али не и српске филолошке и државне установе. У вези с тим, Ковачевић указује на један филолошки и политички апсурд. Наиме, у Србији данас српски језик има статус и већинског и мањинског. Као већински у Уставу Србије се зове српски, а као мањински у Закону о мањинама зове се хрватски и босански. А ти назовијезици према дефиницији мањинских језика датој у Европској повељи за регионалне и мањинске језике не могу добити статус мањинских језика, јер Повеља мањинским језицима сматра само оне „који су различити од званичног језика дате државе“: А разликују ли се „босански“ и „хрватски“ од Српског? Не разликују. Јесу ли они онда посебни мањински језици? Нису „(Ковачевић 2020:39).

Хрватски лингвиста Иво Прањковић такође истиче да су „на стандардолшкој разини, хрватски, српски, босански, па и црногорски језик различити варијетети, али истог језика...“ - Прањковић не каже којег. А могао би рећи – српског.

У Уставу Републике Српске амандманима на језик из 2002, каже се: „У Републици Српској у службеној употреби је српски језик екавског и ијекавског изговора, односно хрватски језик и бошњачки језик. У службеној употреби су ћирилично и латиничко писмо“ (Ковачевић исто: 165)... Претензија муслимана (Бошњака) са „босанским“ (уместо „бошњачким“) језиком врло је јасна, и она има геополитичку и државотворну амбицију. Бошњаци, наиме, „босански“ језик сматрају домаћим, државним за све становнике Босне (Херцеговина им термилошки, због изразитог српског порекла не одговара те је и не помињу). Другим речима бошњачки лингвисти и политичари на Калајевој неуспелој конструкцији граде „босански“ језик за све њене житеље: Бошњаке, Србе, Хрвате и остале припаднике, или, боље, присталице „босанске нације. „Босански“ је дакле некакав општи језик. Геополитичко присвајање целокупне БиХ је више него очигледно. Муслимани (Бошњаци) на овај начин себе сматрају јединим матичним народом у БиХ. Одбор за стандардизацију српског језика на челу са Павлом Ивићем донео је Одлуку која се тичала назива „босански“ језик, а одлуку су сачинили Б. Брборић, И. Клајн и П. Пипер (ниједан није србиста). Одбор је требало да понуди одговор „о (не)постојању идиома, а нарочито о његовом имену“ (Ковачевић 2020: 193). Уместо тога, Одбор се позивао на Дејтонски споразум и уместо „босански“ језик, како стоји у Споразуму из Дејтона, предложио „бошњачки“, јер се може и у „називу језика који су одабрали (босански) препознати њихова тежња ка унитарној БиХ, у којој би владали и они и њихов језик“, те да због тога у српском језику треба именовати атрибутом бошњачки (Ковачевић 2020: 195). Одбор дакле не доводи у питање тога идиома, и не доводи у питање постојање тог језика - оријентир му је Дејтонски споразум - научно утемељено, нема шта (Ковачевић 2020:195)! Бошњачки лингвисти редом истичу да нема суштинске разлике између босанског, српског и хрватског језика. Мидхат Риђановић

тако каже: „Народ у БиХ говори једним језиком, који својим специфичностима одмах `упада у уши` свим људима изван наше земље. Он се сад зове тројако – српски, хрватски и босански“ (Риђановић 2013:41) (Ковачевић 2020: 205). Цевад Јахић чак истиче: „у нашим балканским приликама језик да би био језик не мора се обавезно битно разликовати од другог јер тај разликовни принцип није мјерило постојања, односно непостојања националних језика“ (Ц. Јахић 1999:252). Чудно резонување, засновано на праву да свако „свој“ језик зове како хоће. „Избором термина Бошњаци у значењу етнонима (имена народа) и термина *босански* у значењу глотонима (имена језика) муслимани су директно исказали тежњу ка унитарној БиХ, у којој би владали само они и њихов језик. И они се у складу с том тежњом и понашају“ (Ковачевић 2020:350).

Мада разликовање српског и хрватског језика није ни тешко ни немогуће, не треба очекивати да ће то разликовање бити лако прихваћено, посебно са хрватске стране. Хрватска је 1994. у Унеску заштитила свој „хрватски“ језик, а неки њени лингвисти (Сњежана Кордић) у последње време настоје да успоставе некакав *Заједнички језик* који би се пре свега односио на житеље Босне и Херцеговине, али и Србије, што значи да само Хрвати неоспорно имају свој језик, а Срби и бивши Срби у БиХ и Црној Гори имају некакав *заједнички*. Има у Србији неких књижевника и културних делатника који су прихватили ову ненаучну и геополитички мотивисану идеју.

У Изјави Хрватске академије знаности и умјетности из 2005, хрватски лингвисти се труде да докажу историјски идентитет хрватског језика. Они се при томе позивају на најмање 18. век када је стандардизован хрватски књижевни језик, док српски вежу за 19. век. При томе не кажу о којем хрватском језику је реч: кајкавском, чакавском или штокавском - може да се говори о кајкавском, о чему је говорио и Гај. А онда се поставља питање зашто се прешли на Вуков српски језик, како је то и сам Гај у више наврата сведочио и писао. Тако је и Томо Маретић 1899. у својој граматици и стилистици извршио нормирање тзв. хрватског књижевног језика данашњег типа, узимајући за корпус искључиво српске народне пјесме, приче

и пословице, као и језик Вука Караџића и Ђура Даничића (343) Да ли хрватским лингвистима ишта значи изјава Милана Решетара о српском језику Дубровника... Ништа им не значи ни Андрија Качић Миошић ни садржај *Разговора угодног народа словинскога* (1756), као ни Матија Антун Рељковић и његов *Сатир или ти дивји човик* (из 1762): „Ваши стари јесу српски штили, српски штили и српски писали“ (Ковачевић 2020, 345)... „Најбоља дефиниција хрватског језика била би да је то `генетски модификовани језик`“ - Милорад Екмечић...

Зато није тешко закључити да ће од тога какав статус буде имао српски књижевни језик међу јужнословенским и словенским језицима – увелико зависити и статус Срба не само на Балкану него и у Европи“ (358-359).

О српском писму или писмима Милош Ковачевић пише: „Српски књижевни језик има два писма – ћирилицу и латиницу... Ћирилица јесте право српско национално писмо. С њом је латиница равноправна само употребно, јер се Срби одавно служе и латиницом, на којој су написали огроман број дела из српске књижевности, науке и културе. Одррицањем од латинице, одрекли би се Дубровачке и бококоторске књижевности које су у целини писане латиницом, а које су централни део српске књижевности. Без њих би Срби изгубили два века књижевности (ренесанса и барок)... „И из тих разлога латиница, уз ћирилицу, мора остати писмо српскога народа, а можда још више и због тога што би се одрицањем од латинице Хрватима и муслиманима дао аргумент за издвајање дијела српскога језика под њиховим именом, с писмом као диференцијалном особином према српском књижевном језику“ (Ковачевић 2020, 22-23).

Овде бисмо се могли и нашалити: „...И сви добили – оно што су тражили: т[акв]е „језике“ хоће они који не знају ни ко су ни откуда долазе, ни куд су наумили, ни шта је језик, а једино су научили лекцију да са Србима никад нису били ни у суседству, а камоли да су (недајбоже!) и сами, некад, били Срби: Одбор им објаснио да су, пре десетак-дванаест деценија, српски језик Хрватима потурили „хрватски вуковци“, и то

функционисало пет-шест деценија, а онда им се учинило да ће бити паметнији ако устврде да то неће бити тако и да је „њихов језик“ заправо старији од српског, али се нису могли договорити ни који је то језик ни да ли је старији „полдрук стољећа“, или „седамнаест десетљећа“, или „пет стољећа“; „Бошњаци / Бошњани“ у том су смислу много краћи и они веле да је „њихов језик“ утемељио друг Авдо на неком (трећем) свебошњачком теферичу и да је то било „десетак година прије“ него ли су то исто с „црногорским“ учинили другови Мило и Мијат“²² (Петровић 2021).

Али, и без шале, имајући у виду све речено, могли бисмо констатовати да се створила нова геополитичка позиција, која је за Србе и Србију (РСК, БиХ - РС, Црну Гору – српске земље) најсличнија оној из времена окупације (1878) и анексије (1908) БиХ од стране Аустроугарске, у којој је, како је говорио Јован Цвијић, Србија „опколена“ земља, а Срби „ухапшен“ народ.

Момчило Subotić

HISTORY – LANGUAGE – GEOPOLITICS

Resume

The author points out the instrumentalization of the Serbian language for geopolitical purposes in the Aerbian ethno-linguistic space of the former Yugoslav state. First by the Croats, who took over the Serbian vernacular and declared it the Croatian literary language (19th century), which be done by Muslims (Bosniaks, since 1993) and Montenegrins in the Titoist period at the time of the breakup and disintegration of the second Yugoslavia. The aim of

22 Драгољуб Петровић, Хрвати утврдили да је њихов језик старији од српског, србин инфо, 24. 11. 2021. <https://srbin.info/drustvo/hrvati-utvdili-da-je-njihov-jezik-stariji-od-srpskog-lingvistica-ih-patosirao/>

this paper is to point out that the appropriation of the Serbian language and its renaming by Croats, Bosniaks, and then Montenegrins, created a new geopolitical position, which for Serbs and Serbia (RSK, BiH- RS, Montenegro – Serbian countries) most similar the one from the time of the Berlin Congres (1878) and the occupation of BiH, and then its annexation (1908), in which – as Jovan Cvijić said- Serbia is a „besieged“ country, and Serbs are an „arrested“ people.

Keywords: philology, geopolitics, Croatian idea of Yugoslavism, Serbian idea of Yugoslavism, ideja of “three-named people”, Bosnian “geopolitical triangle”, Montenegro, history, Serbian language, Croatian language, Illyrian movement, ideas of Yugoslavism: Croatia and Serbian, Vienna Literary Treaty (1850), „Serbo-Croatian“ language, Croatian idea of „tribal“ people, Novi Sad Literary Treaty (1954), „Croatian“ language, „Bosnian“ language, „Montenegrin“ language

ЛИТЕРАТУРА

Бојовић Драга, „Опет о „преименовању“ (доименовању, разименовању...) српског језика у Црној Гори, и још понечему“, у: *Српско питање и србистика* (Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић), Бачка Паланка - Ваљево, 2007.

Борак Светозар, *Срби католици, СД Др Јован Рашковић, Нови Сад, СД Зора, Београд, 1998.*

Гавриловић Славко, „Српски национални програм патријарха Арсенија IV Шакабенте из 1736/37“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 44, Нови Сад 1991.

Globus, Zagreb, 28. сiječanj 1994.

Дучић Јован, *Верујем у Бога и у Српство*, Дерета, Београд, 2004.

Билас Милован, *Његош, владика, мислилац, владар*, Београд, 1998.

Екмечић Милорад, „Српски духовни простор на размеђу векова”, у: *Српски духовни простор*, Зборник радова АНУРС (Главни уредник академик Милорад Екмечић, Одговорни уредник академик Петар Мандић, Бања Лука, Српско Сарајево, 1999.

Јовановић Батрић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљинов и Титов злочин*. Српска школска књига, Београд, 2003.

Кнежевић Милош, „Геополитичко окружење СР Југославије“, у: *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

Ковачевић Милош, Српски језик и српски језици, Штампар „Макарије“, Београд, 2020.

Костић М. Лазо, *Крађа српског језика*, Баден, 1964.

Крестић Василије, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848-1914*, НИП Политика, Београд, 1991.

Крестић, Василије, *Бискуп Штросмајер-Хрват, Великохрват или Југословен*, Гамбит, Јагодина, 2006.

Лакић Зоран, „Црна Гора и `великосрпски хегемонизам`“, у: *Велика Србија. Истине, заблуде, злоупотребе* (Ур. Василије Крестић и Марко Недић), Српска књижевна задруга, Београд, 2003.

Матовић Веселин, „Разголићио се стидуљак из заграде“, у: *Српско питање и србистика* (Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић), Бачка Паланка - Ваљево, 2007.

Матовић Веселин, „Не може се ријека кроз дудук натјерати“, у: *Српско питање и србистика* (Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић), Бачка Паланка - Ваљево 2007.

Милованчев Никола, „Дон Јаков Групковић (1883-1911): свештеник, педагог, филолог и национални радник“, у *Зборник о Србима у хрватској*, САНУ, Београд, 1989.

Милосављевић Петар, „Обнова свести о српској језичкој заједници“, у: *Српско питање и србистика*, (Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић), Бачка Паланка - Ваљево, 2001.

Милосављевић Петар, *О разликовању српског и хрватског језика*, у: *Српско питање и србистика II*, *Логос*-Бачка Паланка, 2007.

Милосављевић Петар, *Историја, историографија и историологија*, Центар за српске студије, ИПС, Београд, 2020.

Мужић Иван, *Хрватска политика и југословенска идеја*, Сплит, 1969.

Новаковић Стојан, *Из Хронике Деспота Ђорђа Бранковића*, Гласник СУД, 1872.

О Србима муслиманске вероисповести (приредио Момчило Суботић), Институт за политичке студије, Београд, 2012.

Петровић Драгољуб, Хрвати утврдили да је њихов језик старији од српског, србин инфо, 24. 11. 2021. <https://srbin.info/drustvo/hrvati-utvrdili-da-je-njihov-jezik-stariji-od-srpskog-lingvistica-ih-ratosirao/>

Печат Милорада Екмечића, (главни и одговорни уредник Милорад Вучелић/Љиљана Богдановић), Милорад Екмечић, „Мађарска завера“, Београд, 2018.

Попов Чедомир, *Велика Србија-стварност и мит*, Издавачка књижевна заједница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад, 2007.

Раковић Александар, „У Црној Гори до 1918. било нејасно само хоће ли Србе водити Петровићи, Обреновићи или Карађорђевићи“, fakti.org/sta-to-pisu/rakovic-u-crnoj-gori-do-1918-bilo-nejasno-samo-hoce-li-srbe-voditi-petrovici-obrenovici-ili-karadjordjevici, 3. decembar 2018.

Стојановић Јелица, „Идентитет и статус српског језика у Црној Гори (некад и сад)“, у: *Српско питање и србистика*, (Зборник радова 1, приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић), Бачка Паланка - Ваљево, 2007.

Суботић Момчило , *Политичка мисао србистике*, поглавље: „Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства“, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

Терзић Славенко, „Реч на отварању скупа“: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Београд, САНУ, 1995.